

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

Jan Očko z Vlašimi

PRVNÍ
ČESKÝ
KARDINÁL
A RÁDCE
KARLA IV.

VYŠEHRAĐ

Jan Očko z Vlašimi

První český kardinál a rádce Karla IV.

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Zdeňka Hledíková
Jan Očko z Vlašimi – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

JO

ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ

Jan Očko z Vlašimi

PRVNÍ ČESKÝ KARDINÁL
A RÁDCE KARLA IV.

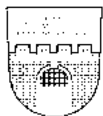
VYŠEHRAĐ

Chcete, aby příběh této skvělé knihy pokračoval i potom, co ji dočtete? Tak ji pusťte dál do světa! Vše potřebné se dozvíte na **www.restorio.cz**.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl. On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte, až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou jimi podpoříte. V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

Kniha vychází s podporou Města Vlašimi

MĚSTO VLAŠIM

© prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc. – heir, 2024
Epilogue © Jan Hrdina, 2024

ISBN tištěné verze 978-80-7601-960-7

ISBN e-knihy 978-80-7601-966-9 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

ISBN e-knihy 978-80-7601-971-3 (1. zveřejnění, 2024) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-7601-97-20 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)

Úvod

Nedávné sedmisetleté výročí narození krále a císaře Karla IV. připomnělo i dvě skutečnosti typické pro vládu tohoto panovníka.

Především to byl odlišný charakter první a druhé části Karlova panování, kde předělem byl cca rok 1363/64. Ve zjednodušeném pojetí souvisel onen předěl s narozením Karlova syna a dědice Václava, jež bylo pro císaře tak významným. Oba časové úseky se vyznačovaly především odlišnou geografickou orientací Karlovy politické linie, jejíž těžiště přešlo ze směru na říšský jihozápad k severu na Lužici a Braniborsko. Česká historiografie se touto druhou etapou Karlovy vlády začala systematicky zabývat značně pozdě a svůj dluh tu splatila teprve na sklonku dvacátého století monumentální syntézou Františka Kavky a poté dvěma svazky IV. dílu souhrnu Velkých dějin zemí Koruny české z pera Lenky Bobkové.

Onou druhou opomíjenou skutečností, jež se týká celé doby Karlova panování, je spolupráce svěprávné duchovní a světské moci, jak se během českých dějin naplno uskutečnila jen jedinkrát právě v karlovské době. To je známá skutečnost, historiografie ji uznává a počítá s ní – aniž by jasně ukázala, na čem spočívala podstata oné spolupráce a kudy a jak se realizovala. Tradičně se mluví třeba o Karlově vlivu na obsazení biskupství v oblastech jeho politického zájmu, kdy pak takto jmenovaní biskupové uskutečňovali panovníkovy úmysly ve svěřené oblasti – ale pak by tu šlo o projev nadřazení panovnické moci, byť provedeného mírovou cestou, kterou druhá strana respektovala. Tyto otázky se neřešily ani při příležitosti nedávného karlovského výročí, byť byly při tehdejších setkáních historiků dotčeny.

Táž reálná a z obou stran dobrovolná spolupráce obou mocí se jinak uskutečňovala v první a jinak v druhé fázi Karlovy vlády, jak byly výše rozlišeny. Základ oné spolupráce vyrůstal v obou případech z poněkud odlišných okolností a podle okamžitých potřeb se i jinak projevoval. Pozoruhodné – a k tomu tu směřujeme – je, že předěl oné první a druhé fáze Karlovy vlády přímo koresponduje se změnou osobnosti na pražském

arcibiskupském stolci. Skutečně to souviselo? V oné první fázi byl metropolitou Arnošt z Pardubic, kterým se tu nebudeme blíže zabývat. Náš zájem tu patří až jeho nástupci.

Jan, zv. Očko z Vlašimi, se narodil v Praze někdy po roce 1315. Byl olomouckým biskupem v letech 1351–1364 a poté od srpna 1364 do března 1379 pražským arcibiskupem, v posledním roce i kardinálem baziliky dvanácti apoštolů v Římě. Většině vzdělaných obyvatel této země není tak znám jako jeho předchůdce na metropolitním stolci, což podmínil už onen hiát v obecných znalostech českých dějin. Staršímu Arnoštovi z Pardubic, vysoce vzdělanému a světa znalému muži, připadla role tvůrce uspořádání nové provincie jako opěrného zázemí pro ucelený vládní systém mladého panovníka. Současně nenápadně dotvářel a zdůvodňoval královu orientaci a schopnosti pohybovat se v tehdejší politickém světě paralelity duchovní a světské moci, v němž římskému císaři a současně českému králi připadla jedna ze dvou vrcholných pozic.

Během druhé poloviny Karlovy české vlády mu duchovní zázemí jistil již arcibiskup Jan Očko. Navazoval na dílo svého předchůdce, ale choval se po celou dobu svého episkopátu jinak. S králem byl stejně stár a oba pojilo vzájemné přátelství, snad si i nějak lidsky rozuměli, v každém případě si důvěřovali. Projevovalo se to zprvu Karlovou nenápadnou podporou mladému duchovnímu, podporou hmotnou i společenskou, až po ty případy, kdy ho král bral s sebou na cesty po Evropě a ke kúrii, aby se jeho druh mohl rozhlédnout po světě, zblízka vidět politická a diplomatická jednání a porozumět jim i diplomatické praxi. To trvalo až do korunovační jízdy Karlovy do Říma, po níž se situace změnila. Již plně „vyučení“ olomoucký biskup a pak i pražský arcibiskup přejal pozici králova a pak i císařova trvalého, spolehlivého zázemí, byl prvním členem jeho rady, který bez velkých řečí plnil jeho vyslovená i jen naznačená zadání – od drobných až po správcovství země. Král si mohl být (a byl) jist, že církevní uspořádání a činnost v zemi je maximálně zabezpečena a sám se o ni nemusí starat, že je plně ve spolehlivé péči arcibiskupa. To je ta nejobecnější charakteristika vztahu světské a duchovní moci u nás v době Očkova episkopátu.

Druhá polovina Karlovy vlády měla svou dominující snahou o zisk Braniborska a politikou, již by bylo možno nazvat především dynastickou, odchylný charakter od předcházejících dob. Vždy ale zůstal mezi králem a arcibiskupem naprostý soulad. Snad i to je jeden z důvodů, proč doposud nevznikla o Očkovi samostatná monografie – pod vší prokrálovskou aktivitou jako by unikala jeho vlastní činnost metropolitě a tím spíše jeho

osobnost. Proniknout kousek pod tento známý povrch, zachytit, kým Jan Očko opravdu byl a jakou roli sehrál v českých dějinách, o to se pokouší tato monografie.

Od třicátých let 20. století se v literatuře jednotlivě objevovaly stati, jež se zabývaly rodovým původem Jana Očka; vycházely především z údaje, že jeho otec se povětšinou označoval jako Jan z Kamenice. V nedávné době si Vladimír Růžek dal velkou práci a prozkoumal, která z přčetných Kamenic na území Čech, Moravy, Dolního Slezska, Horní Lužice a Saska mohla jako původ rodu pozdějšího arcibiskupa přicházet v úvahu. Jan Očko již delší dobu V. Růžka zajímal v souvislosti se znakovou galerií na hradě Laufu, jejíž koncepce erbů byla podle něho Očkovým dílem. Růžek se jako k místu původu přiklonil ke Kamenici (*Kempnicz*) východně od Zhořelce. Sama jsem tu při místním původu rodu volila nakonec jinou cestu, jež vyšla z označení otce Jana v jedné papežské listině z 1342 jako Jana *de Sicz*; v mluvě kuriálních pramenů sklonku první poloviny 14. století znamená toto umístění jména lokality reálný původ osoby. „Sicz“ – dnes Žičer / Seitschen – leží v srbské sídelní oblasti západně od Budyšina a odtud se tedy otec Jan, snad po nějaké blíže nezjistitelné katastrofě, kterou naznačují některé reakce jeho syna, vydal do Čech ke dvoru začínajícího českého krále Jana. Obvyklá cesta tu vedla přes Českou Kamenici, odkud otec Jan s manželkou a snad s nejstarším synem přišel do Čech či Prahy. Byl vzdělaným člověkem, tedy nikoliv šlechticem, a uchytil se v královských službách; jeho syn Jan se narodil až v Praze. Je to jistě jen další hypotéza. Nicméně nešlechtický původ otce Jana a jeho synů je dnes v podstatě přijímán jako potvrzený. A otvírá se tím širší historiografický zájem o flexibilitu české společnosti pokročilejšího 14. století, kdy důležitější než šlechtický původ byly schopnosti (a vzdělání) jedincovo.

Tady mohlo začít vlastní životopisné sledování Jana Janova. Nejstarší doklady o něm bylo možno jednotlivě získat z papežských listin pro něj vydaných i těch jím samým nebo kýmkoliv dalším vyžádaných. Ty však bylo třeba zasadit do dobových souvislostí, aby umožnily porozumět hlavnímu hrdinovi samému i celému prostředí a době, v níž žil. Proto je tu věnováno tolik místa uzavírání manželství nebo třeba sv. Otýlii jako patronce lidí s očními chorobami.

V zásadě stejný postup jednotlivých dokladů o Janu Očkovi je sledován v následujících kapitolách, jež postupně probírají doklady o něm na olomouckém stolci. Další část si všímá jeho výskytu v doprovodu či při dvoře panovníka či pověření od krále, která od něho dostal, nebo

jakékoli biskupovy aktivity v králových službách. Nezachází se tu však do podrobností politiky, kterou tím panovník a tedy i arcibiskup sledovali. Určitá míra samostatnosti druhého z nich se vzhledem ke králi projevila až při sledování písemných dokladů o kontaktech s papežstvím, které se jednak do jisté míry měnily s každým jednotlivým papežem, jednak se v nich projevovala rostoucí závažnost evropského postavení pražského metropolity. Patří k tomu i samostatně tu pojednané vytvoření obvodu stálého papežského legáta, které prvotně přeci reagovalo na církevněpolitické zájmy a snahy Karla IV. Při výkonu legátských oprávnění se už arcibiskup Jan stával samostatným činitelem. Tím spíše to platí o jeho vedení vlastní diecéze, kde mohl jednat jen na základě kanonickoprávních postupů a ustálených forem, které dal diecézi Arnošt z Pardubic. Tato rozsáhlá kapitola sleduje takové úřední postupy a současně se snaží dopátrat určitého mentálního, vždy skrytého stavu obyvatelstva; zvláště tu využívá písemností papežské penitenciárie zaslaných do Prahy a ve zdejších úředních knihách opsaných. Druhým východiskem pro závěry této kapitoly jsou listiny vydané přímo arcibiskupem pro jmenovité příjemce, které ukazují jeho určité začlenění do české společnosti.

Přes všechny výsledky, které takový systematický postup přinesl, zůstával Jan Očko jako člověk stále neznámým, jeho vlastní svět – jaký to byl člověk – si bylo obtížné představit. Bylo třeba se obrátit ještě k tématům, jež nebývají součástí historických syntéz, jelikož jsou vázány výlučně na episkopální funkce – a teprve tam se Očkův vnitřní svět ukázal. Současně ale platí, že jak kapitola o synodách a synodálních kázáních, tak zvláště ta o svěcení představují natolik samostatnou problematiku, že tu bylo nutno sáhnout i po jiné literatuře, v níž se historik už nepohybuje s takovou samozřejmostí. Proto tu některé předkládané výsledky mohly být pro naše země pouze hypotetické a je třeba se jen spolehnout, že jednoznačné určení některých pojmů se snad zdaří někdy v budoucnu po detailním monografickém studiu.

Táž snaha postihnout Jana Očka jako člověka ovlivnila různorodost posledních kapitol (od deváté), které se někdy stýkají s uměleckohistorickým pohledem, resp. snaží se využít některé jeho specifické postupy. Jan Očko se tak ukázal být člověkem se silným sociálním cítěním (kapitola o proměnách katedrály), člověkem s porozuměním pro běžné problémy městského a „obyčejného“ života, bystrým a věrným, a také vnímavým k symbolice a náboženskému prožitku. Proto může být nazván „arcibiskupem v předvečer nové zbožnosti“.

Celoživotní přátelský respekt Jana Očka ke Karlu IV. a jeho potřebám vedl k zakončení monografie poměrně podrobným (a převzatým) vyličením pohřbu Karla IV. i nejnnutnějšími údaji o počátcích schismatu a rovněž k zachycení Očkova jmenování kardinálem i korekcemi v následujících údajích o přechodu diecéze na jeho synovce Jana z Jenštejna.

Dodatek monografie míří do vlašimského prostředí a hledá vysvětlení tradovaných údajů o kapli sv. Otýlie na zámku ve Vlašimi. Dále si z tamního rodu blíže všímá jednoho z Janů, který, ač původně určen pro duchovní službu, se stal hlavním pokračovatelem rodu. Svým druhým sňatkem s Markétou z Lucemburku převedl rod z Vlašimi na severomoravský Úsov. Jeho synem byl i Arnošt z Vlašimi, jeden z českých šlechticů ve službě Zikmunda Lucemburského.

Monografie o Janu Očkově je určena širšímu čtenářskému okruhu, ne pouze odborníkům. Všechny její různorodé kapitoly se samozřejmě snažily pracovat vedle pramenů i s literaturou. Její uvádění v poznámkách je tu ale omezeno na nejnnutnější výběr převážně novějších publikací; opakovaně užitá citace jsou zkracovány, aby aparát příliš nenarostl. Jejich plné znění lze kdykoliv a snadno dohledat v seznamu literatury. Pouze u obecně šířeji zajímavých částí (jako u osobnosti Jana Milíče z Kroměříže) je pravidlo omezeného výběru literatury poněkud porušeno a citace speciálních prací je pak mírně rozšířena. Podobně jsem postupovala v drobnějších úsecích, které si vyžadovaly monografický přístup.

Žádná práce nemůže vzniknout bez pomoci a rady přátel z totožných a blízkých oborů. Na všechny vděčně vzpomínám. V závěrečné fázi dokončování textu mně ale choroba znemožnila vypravit se k ověření některých údajů do knihoven a archivů; nezbylo mi než se spolehnout na pomoc přátel. Za všechny tu chci poděkovat především vždy ochotnému a zasvěcenému dr. Janu Hrdinovi, který mi zajistil mnohá verifikační specifika a spolu s dr. Janem Kahudou i třeba cestu do Rokycan, a archiváře Lence Klukové z Archivu Pražského hradu, jež mi na dálku pomohla vyznat se v desítkách pečetí ze čtyřicátých let 14. století.

Původ a počátky

Ačkoliv arcibiskup Jan Očko vešel do obecného povědomí s přídomkem „z Vlašimi“,¹ z původního rodu vlašimských pánů nepocházel a sám se tak nikdy nepsal. Původní rod „z Vlašimi“, doložený jako držitel města a okolí od počátku 14. století, mizí kolem roku 1363. Posledními známými členy byli Beneš a Matyáš z Vlašimi. K jejich dosavadnímu majetku se uvázal nový držitel, Michal, který přejal jejich predikát.² Tento Michal byl jedním z bratrů Jana Očka, pravděpodobně jeho starším bratrem, a není vyloučeno, (ale také to není dokazatelné), že i Jan přispěl při koupi Vlašimi více než jen záštitou pána olomouckého biskupství, v jehož blízkosti se tehdy Michal pohyboval.³ Bližší podrobnosti postoupení majetku novému držiteli známy nejsou. Nedochovala se žádná kupní smlouva na Vlašim ani popis bližších podmínek majetkového převodu. Víme jen, že 1. prosince 1363 byl už dosavadní svojanovský purkrabí Michal pánem na Vlašimi, ale dosavadním držitelům Beneši a Matyášovi (a současně Vilémovi z Talmberka a Heřmanovi ze Zdislavic) dlužil blíže neznámou sumu peněz. Z oné celkové částky jim tehdy splatil notář královské komory Pavel, tedy Michalův bratr, 30 kop grošů a čtveřice příjemců vystavila Michalovi kvitanci na jejich zaplacení.⁴ Bratr Michala a Pavla, Jan, byl v tu dobu ještě

¹ Základní údaje o Janu Očkovi jsou zahrnuty ve všech souhrnech o karlovské době a ve specializovaných encyklopediích. Srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Johann Očko von Vlašim* († 1380), in: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon, hg. Erwin GATZ unter Mitarbeit von Clemens BRODKORB, Berlin 2001, s. 589–590.

² František August SLAVÍK, *Dějiny města Vlašimě a jeho statku*, Tábor 1889, reprint Vlašim 1994, s. 5–20.

³ Michal byl už před r. 1356 purkrabím na královském hradě Svojanov (RBM VI/1, č. 316, s. 166–167), poté vícekrát aktivně vystupoval na olomouckém manském soudu. Detailně sledoval Vladimír RŮŽEK, *K původu druhého pražského arcibiskupa Jana Očka (z Vlašimě?)*, Sborník archivních prací 64, 2014, č. 1, zvláštní příloha, s. 33–36. Srv. i zde dále v kapitole o olomouckém období Jana Očka.

⁴ RBM VII/5, č. 1531, s. 919–920.

olomouckým biskupem a o rok později se už stal pražským arcibiskupem. Při oné kvitanci na 30 kop grošů ale nevystupoval. Neužíval nikdy žádný predikát, pro všechny případné pisatele zpráv o něm byl vždy *dominus Johannes, (archi)episcopus Olomucensis, Pragensis*, s příslušným datem textu nezaměnitelný za kohokoliv jiného. Svou rodovou a příbuzenskou příslušnost s oběma bratry vyjadřoval užíváním společného erbovního znamení, které se prvně objevuje právě u něho, u biskupa Jana, a ten je nejspíš i tvůrcem jeho podoby. O Pavlovi, písaři královské komory víme, že někdy před rokem 1370 koupil hrad Jenštejn a tím se stal zakladatelem této větve rodu. K bratřím Michalovi a Pavlovi jako zakladatelům dvou blízce spřízněných rodů, z Vlašimi a z Jenštejna, rodově patřil i arcibiskup Jan a v téže generaci přinejmenším ještě sestra Kateřina. Případné další sourozence už neznáme.

Budoucí osudy obou rodin jsou už jednoznačné. Nečekanou či specifickou záhadu pro postižení či charakteristiku obou rodů představuje jejich otec: ten se jmenoval Jan z Kamenice (*Johannes de Kemnitz, de Komenzc* apod.) a víme o něm jen tolik, že roku 1315 byl písařem dvora Jana Lucemburského (*curiae suae notarius*), a nepochybně nebyl šlechticem. Prostý původ a následující společenský vzestup jeho synů, druhého pražského arcibiskupa a jeho bratrů, je pozoruhodný. Prokazuje flexibilitu české společnosti i podstatné změny, kterými ve druhé třetině 14. století prošla pod vládou nové dynastie sociální struktura české šlechty. Jeden ze synů Jana z Kamenice, Pavel, pokračoval v typu zaměstnání svého otce, jen ho více specializoval: nebyl už obecně písařem u dvora, nejspíše nějakým sekretářem mladého krále, ale písařem jeho komory, tedy specializovaného hospodářského a finančního oddělení centrálního královského správního aparátu. Michal i Pavel byli dlouho jednotlivě označováni jako rytíři, *milites*, jindy s poukazem na své vlastnictví domů v Praze jako *de Praga*.⁵ Každý z nich si službou u dvora postupně natolik zlepšil své sociální

⁵ V novější literatuře jsou Michal i Pavel (a tím i Jan) považováni za lidi měšťanského původu, kteří se teprve zakoupením venkovských statků povznesli mezi šlechtu. Tak už Bohumír ČERVINKA, *Příspěvky k životopisu Jana z Jenštejna, třetího arcibiskupa pražského*, Sborník historického kroužku 34, 1933, s. 124–141 a 35, 1934, s. 1–7 a 49–72, též samostatně jako separátní tisk v roce 1936. Vladimír RŮŽEK, *Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.)*, Sborník archivních prací 38, 1988, č. 1, s. 215–217; František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství I*, Praha 1993, s. 25, 152, 160, 173; Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl 2003, s. 523–524. Nejnověji a vyčerpávajícím způsobem RŮŽEK, *K původu*. Sama považují přímý měšťanský původ některého pražského arcibiskupa Karlovy doby už za více

postavení a společenskou prestiž, že po čase u nich a jejich potomků nebylo pochybnosti o příslušnosti k vyšší, bohatší šlechtě.

Ale to se ještě netýká jejich otce, Jana z Kamenice. Onen nejstarší doklad o jeho existenci se dochoval v listině, kterou pro něj král Jan vydal 13. srpna 1315 v Poděbradech.⁶ Král v ní vzpomíná dlouhých, dnem i nocí trvajících a ochotně poskytovaných služeb notáře svého dvora Jana z Kamenice, kterému v odměnu za to dává šest lánů neobdělané půdy u lesa v Hostivicích; ves spadala pod jurisdikci rychtáře Malé Strany. Jan z Kamenice nechal úhor zkultivovat a po deseti letech ho s královým souhlasem z 19. dubna 1325 zase postoupil mistru královské kuchyně Gotfriedovi a jeho bratru Ojřovi.⁷ Těmto sourozencům potvrdil privilegium na šest lánů v Hostivicích znovu Karel IV. ještě začátkem ledna 1350.⁸ Nicméně s dvorem v Hostivicích roku 1375⁹ disponoval opět arcibiskup Očko, kdy ho spolu se dvěma poplužními daroval jako svůj dědičný statek nově zakládanému špitálu na Hradčanech.

Z prvních dvou drobných údajů o Janovi z Kamenice můžeme odvodit jeho jistou podnikavou pracovitost a úspěšnost (a blízké vztahy mezi „zaměstnanci“ králova dvora), ale především samu skutečnost, že jeho původ byl společensky nižší, že pocházel zřejmě z aktivních měšťanských kruhů, které přilákala do Prahy možnost zaměstnání a hospodářského a společenského vzestupu u dvora mladičkého lucemburského krále. Předpokládalo to určité vzdělání (jazykové a stylistické v latině, orientaci ve vedení hospodářství a obratnost ve styku s lidmi) a pohotovost ve službě. Kdy se Jan z Kamenice dostal do služeb krále Jana, nevíme; nejzazší časovou hranicí může být určitá stabilizace poměrů v českých zemích po vydání inauguračních diplomů Jana Lucemburského (1311). Ony

méně vyloučený, resp. v případě Očkově vyrovnaný tím, že na arcibiskupství přešel z olomouckého biskupství, jehož držba, tedy držba biskupského stolce jako takového, už sama nobilitovala.

⁶ RBM III, č. 272, s. 110; Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK, *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské*, Praha 1956, č. 104, s. 39.

⁷ RMB III, č. 1075, s. 415–416; ERŠIL – PRAŽÁK, *Archiv I*, č. 125, 227, s. 44, 71; RŮŽEK, *K původu*, s. 14 upozorňuje, že edice listiny vynechala slovíčko *quondam* (kdysi) u notářova jména a ono *quondam* spojuje s působením Janovým jako písaře u dvora. Zřejmě ale i zde obvyklé *quondam* naznačuje totéž co v pramenech běžně, totiž že Jan z Kamenice už nežil. – V tom případě šlo jen o dočasné postoupení držby Hostivic králem, ne o zásadní změnu jejich majitele; Hostivice pak opravdu byly v osobním majetku Očkově a ten jich r. 1376 použil při své fundaci špitálu, o němž bude dále šířeji promluveno.

⁸ RBM V/3, č. 785, s. 401.

⁹ LE I, č. 221, s. 106–107.

maximálně čtyři roky intenzivní služby králi mohou odpovídat dlouhým letům náročné služby zmiňovaným v poděbradské listině. Mohlo ale jít i o kratší časový úsek. Mladý muž snad tehdy už v Praze nějakou dobu byl, snad sem teprve přišel – nemáme ovšem možnost se o tom něco bližšího a jednoznačného dozvědět.

Hlavně ale není jednoznačné, o kterou Kamenici ve smyslu místního původu se v Janově označení jedná. Odkud Jan st. ke dvoru a do Prahy přišel, je přitom dosti zásadní věcí. Nicméně nalézt onu bezpečně pravou Kamenici mezi množstvím stejnojmenných lokalit v Čechách, na Moravě, v Dolním Slezsku či Horní Lužici se zatím nepodařilo. Jednoznačně a předem je možno jen vyloučit Kamenici nad Lipou jako sídlo a predikát užívaný významným českým šlechtickým rodem (z Kamenice či častěji z Bechyně).

Česká historiografie se soustavněji věnovala původu rodu Jana Očka teprve v posledních letech; jednoznačně se shodla na tom, že byl měšťanský.¹⁰ Naposledy Vladimír Růžek určil jako oblast, z které s největší pravděpodobností Jan z Kamenice do Prahy přišel, Horní Lužici. Došel k tomu po detailním a všestranném historickém i jazykovém rozboru mnoha dokladů o místních jménech, jejichž základem byl nějaký tvar jména „Kamenice“ v jazykových mutacích, a dokladů o majetkových, vlastnických a hospodářských poměrech těchto lokalit. Z více sídlištních celků nesoucích v Horní Lužici a v Dolním Slezsku či Sasku nějaký tvar jména Kamenice se kloní k menší lokalitě dnes nazývané *Kemnitz* jihovýchodně od Zhořelce.¹¹ Stoprocentní bližší ztotožnění však možné není.

Jen v jediném případě je Jan z Kamenice označen v pramenech jinak: v papežské listině z 12. prosince 1342¹² vydané ve prospěch syna Jana,

¹⁰ Přesněji: odvodil ho už Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Kronika Československá* 1/3. *Doba stará*, Praha 1925, s. 810, pozn. 1. Měšťanský původ doložil Bohumír ČERVINKA, *Příspěvky k životopisu*, Sborník historického kroužku 34, 1933, s. 124–141.

¹¹ RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, určuje ještě jako Kamenici u Jičína, jelikož na ní se skutečně 1318 objevuje nějaký Jan. Při frekvenci jména se však na to nelze spolehnout. TÝŽ, *K původu*, se k tématu vrátil detailní a široce zaměřenou analýzou pramenů a dospěl jako k nejpravděpodobnější variantě ke *Kemnitz* v Horní Lužici, ležící severněji od Žitavy cca na půl cesty na Budyšin. Oblasti, jež se tedy předpokládají jako kolébka dvou významných rodů Čech druhé poloviny 14. století, měly dávné (i budoucí) vztahy k Čechám, ale na přelomu 13. a 14. století netvořily přímou součást jejich státního teritoria.

¹² MBV I, č. 144, s. 81, jde o nejstarší papežskou listinu vydanou ve prospěch budoucího arcibiskupa. V tomto případě je to provizní listina pro Jana mladšího na kanonikát kapituly ve Vratislavi, vydaná toho dne spolu s jedenácti dalšími listinami

budoucího arcibiskupa, je otec Jan označen jako *Johannes de Sitz*; jeho syn a příjemce listiny se tu jmenuje *Johannes, natus Johannis de Sitz*. Domnívám se, že právě tato lokalita pomůže bezpečněji určit původ rodu než frekventované pojmenování Kamenice. *De Sitz* pocházel Jan otec. Ve vyjadřování či myšlení kuriální stylistiky je totéž označení mlčky předpokládáno i pro syna,¹³ což tu může dělat dojem nejistoty či až jakoby úmyslného „mlčení“. *Sitz* je pro kurii tak geograficky neutrální a neurčitelné místo, že jako původ osoby může navozovat dojem nějakého drobného zemanského sídla – aniž by to bylo přímo řečeno. To ale bylo v papežské listině, pracující s jihoevropskými zvyky a sociálními poměry, zcela vedlejší věcí. *Sitz – Sicz* bylo místo reálného původu žadatele a příjemce listiny, a naprosto nezáleželo na tom, jaký sociální původ to mělo označovat. Je pravděpodobné, že Jan z Kamenice opravdu ze *Sitz* nějak pocházel a že se k němu pak častěji používané označení *de Kemnitz* připojilo až dodatečně. Už VI. Růžek hypoteticky předpokládal, že *Sitz* i Kamenice nebyly od sebe příliš vzdálené. Odtud můžeme vyjít k dalším úvahám.

Jan-otec asi z původní vsi brzy odešel, možná a pravděpodobněji k tomu byl donucen neznámými, v každém případě nedobrymi okolnostmi. Sám už měl a dovedl ocenit základní vzdělání, a chtěl ho poskytnout i svým synům. To, spolu se snahou hospodářsky se znovu povznést alespoň na svou předchozí úroveň, určilo směr jeho cest. Možnost vzdělání a tím spíše vlastního dobrého uplatnění musel hledat v poněkud větší lokalitě. Z měst Horní Lužice by to nejspíš bylo západněji ležící větší město Kamenec, *Kamenz*, případně, pokud byla pro něj určující možnost vzdělání pro budoucí syny, mohl přijít v úvahu kterýkoliv větší klášter, při němž byla škola; pak by nám ale chybělo zdůvodnění otcova označení „z Kamenice“, máme-li na mysli předpokládaný původ v *Sitz*. V tom případě by ale nemusela být tak zásadní ani předpokládaná blízkost *Sitz* a některé Kamenice.

V tomto okamžiku nám jde především o co nejvěrohodnější identifikaci oné *Sitz*. Vladimír Růžek ji určuje s velkou pravděpodobností jako Žičeň, německy Seitschen, drobnou lokalitu, jež leží západně od Budyšína, kde byl od 11. století i významný vodní hrad, pak rytířské sídlo.¹⁴ Větší část

pro české příjemce (a následující den jsou datovány ještě čtyři další), za které se vesměs přimlouval Karel IV. Reagovaly tedy na panovnický rotulus suplik.

¹³ Následující dedukce se opírá o stylistické zvyklosti v užívání jmen v papežské kanceláři počátku druhé třetiny 14. století. Mladší a plnější vyjádření by znělo: syn Jana ze *Sitz* řečeného z *Kemnitz* (*Kemnicz*).

¹⁴ RŮŽEK, *K původu*, s. 20.

vsi, Velká Žičeň, byla až do 19. století ze tří čtvrtin obydlena srbským obyvatelstvem, v Malé Žičeni, doložené prvně až 1374, tvořili už Srbové menšinu.¹⁵ Dnes je tato lokalita, ležící stále v srbské sídelní oblasti, administrativně připojena k (rovněž srbské) obci Göda. Mohli bychom tedy myslet i na to, že Očkův otec Jan z Kamenice byl snad etnicky slovanského – srbského původu; pocházel by spíše z majetnějších srbských vrstev, sotva však z rodu žičeňských hradních pánů, když sám původně volil vzdělání jako odrazový můstek svého dalšího vzestupu a na totéž myslel i pro své syny. Předpokládá se, že z toho důvodu směřovala jeho migrace do relativně vzdáleného města, kde mohl zajistit pro syny školu a poté intelektuální dráhu.

Jako rovnocennou hypotézu pro další prostorovou orientaci Jana-otce však považují středoevropskou situaci po roce 1310.¹⁶ První roky mladičského Jana Lucemburského jako českého krále byly úspěšné a nadějně; zasloužili se o to porýnský rádce i pomoc Janova otce. Dohody z počátků Janovy vlády se sice – kromě uklidnění ve vlastních Čechách a na Moravě – orientovaly spíše jihozápadním směrem, ale už samým svým uskutečněním slibovaly budoucí vzestup významu českého královského centra. V srpnu 1313 ale zemřel Janův otec, tehdy už císař Jindřich VII. Pokud vzestup nové dynastie ve střední Evropě podnítil Jana z Kamenice, aby volil své uplatnění v možnosti uchytit se na dvoře Jana Lucemburského, bylo to hned někdy mezi rokem 1310 a polovinou roku 1313. Horní Lužice měla dávné vztahy s Českým královstvím, do roku 1256 k němu přímo patřila, pak se jí sice zmocnil Ota Braniborský, ale už 1319 budyšínská část Lužice opět holdovala Janovi Lucemburskému. Pročeské nálady v Lužici ostatně trvaly až do novověku. Snad i jimi podnícen zamířil Jan z Kamenice někdy po roce 1310 směrem do Čech, zprvu nejkratší možnou cestou do nedalekého, teprve se konstituujícího města České Kamenice.¹⁷ Od ní jen pár kilometrů vzdálená leží i ves Srbská Kamenice. Tam někde se mohl Jan st. přechodně i usadit. Není vyloučen ani dřívější příchod Jana st. do Kamenice a lucemburský popud k další cestě do Prahy by

¹⁵ RŮŽEK, *K původu*, s. 21.

¹⁶ Blíže Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin 2. Počátky Lucemburské*, Praha 1935²; TÝŽ, *Král cizinec*, Praha 1939 (= České dějiny II-2); Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 140–170; BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české* IVa, s. 22–36; TÁŽ, *Jan Lucemburský. Otec slavného syna*, Praha 2018.

¹⁷ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938 (= České dějiny I–5), s. 195–198; Břetislav CHLEBNÍČEK, *Českokamenicko ve 13. a 14. století, Z minulosti Děčína I*, 1965, s. 47–62.

1. Přijezd do obce Seitschen / Žičeň v budyšínském okrese, odkud snad pocházel Jan z Kamenice, otec budoucího arcibiskupa.

ho tedy zastihl až zde. Z České Kamenice se pak vydal dále do Prahy a k tamnímu dvoru, kde byl v srpnu 1315 ve službách krále už „delší čas“. V Praze se podle města, odkud přišel, nazýval „z Kamenice“. Stejně tak svého času přišel do Prahy někdo z Rokycan či Mělníka nebo Litoměřic či Chebu a založil tu tímto původem pojmenovaný měšťanský rod.¹⁸ Jan-otec sám i jeho nové okolí užívali ke své identifikaci vesměs jméno onoho „domovského“ severočeského města a původní Žičeň odsunuli stranou, ta by v Praze nikomu nic neřekla. Až v Praze získal Jan-otec svou usilovnou pracovitostí trvalé postavení v životě pro sebe a do budoucna i pro své syny.¹⁹ Ale o prameny opřenou jistotu nikdy mít nemůžeme, žičeňsko-kamenická varianta příchodu Jana st. do Prahy zůstane nutně byt

¹⁸ V těchto případech byl rod v dalších generacích označován adjektivní formou odvozenou ze jména původního města, Rokycanský, Litoměřický atd. Že k tomu v případě Jana z Kamenice nemohlo dojít, způsobila skutečnost, že jeho rod dále nepokračoval jako měšťanský, ale už generace synů Jana st. vstoupila mezi šlechtu. Nicméně i v dalších generacích zůstala především jenštejnská větev provázána sňatky a příbuzenskými vztahy s patricijskými rody Starého Města pražského.

¹⁹ Jinou, méně pravděpodobnou možností by byla varianta vzdělání otce v dolnoslezském cisterciáckém klášteře Żąbkowice Śląskie (Frankenstein), nebo v klášteře v blízkém městě Kamieniec Żąbkowicki. S využitím z minula známých lokalit by pak cesta k pražskému dvoru vedla Jana st. a jeho rodinu před Kladsko, jež bylo součástí Čech, někam na Hradec Králové a do Prahy, zatímco v hornolužické variantě by se po podnětu na počátku vlády Jana Lucemburského byli v Žičeni / Seitschen napojili na žitavskou cestu a šli do České Kamenice a teprve po čase odtud do Prahy.

sebepravděpodobnější, přeci nedokazatelnou konstrukcí. Nicméně dále budeme používat právě tento výklad; samy doklady o udělování městského práva jsou v Praze dochovány až od roku 1324.²⁰

Jan z Kamenice nebyl jen pracovitý, cílevědomý a úspěšný člověk. Máme u něho to štěstí, že můžeme zahlédnout i něco z jeho osobní, lidské stránky. Když totiž zestárl – nevíme ovšem o nic víc, než že to bylo před rokem 1325 – přijal se souhlasem své manželky všechna nižší svěcení a dospěl až ke stupni podjáhna.²¹ Říká to o něm další papežská listina vydaná opět ve prospěch jeho syna Jana Očka v dubnu 1344.²² Přitom se tu dozvídáme i skutečnost, že otcovo manželství neodpovídalo kanonickoprávním předpisům, jelikož šlo o tzv. tajné manželství, *matrimonium clandestinum*. Takové sňatky byly církevním právem od sklonku 11. století zakazovány jako neplatné, ale v praxi kontinuálně existovaly ještě počátkem 15. století. Proto jeho syn Jan, tehdy už kněz, požádal papeže Klimenta VI. pro sebe o dispens z nelegitimního původu, aby mohl dále působit právě jako kněz. Přitom otec Jan byl v tu dobu již mrtvý, zemřel mezi koncem roku 1342 a dubnem 1344, a to snad byl i jeden z důvodů, proč syn Jan se svou žádostí nepřišel dřív. Mezi synem a otcem byl hezký vztah důvěry a úcty.

O co tady šlo, co se rozumělo oním tajným manželstvím,²³ resp. co takový doklad napovídá o české společnosti přibližně první poloviny 14. století? V podstatě máme před sebou jeden z dokladů dotváření

²⁰ Josef TEIGE, *Seznamy měšťanů Pražských I/1. Staré Město 1324–1350*, Almanach královského hlavního města Prahy 4, Praha 1901, s. 238. Nově ve vydání *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, (edd.) Hana PÁTKOVÁ – Aleš PORÍZKA – Věra SMOLOVÁ, Praha 2011 (= Documenta Pragensia Monographia 25), s. 228.

²¹ Obsaženo v dále sledovaných listinách MBV I, č. 334 a 335, s. 197–199. Do jisté míry podobně jednal i jeho syn Michal, bratr Jana arcibiskupa. Po koupi Vlašimi se vydal s královským korunovačním průvodem do Itálie, kde se ještě na severu Itálie od něj odpojil a šel směrem na Bolognu. Tam zemřel a byl pochován v tamním minoritském kostele (LE IV, č. 634, s. 460).

²² MBV I, č. 334, 335, s. 197–199.

²³ Výklad obsahuje každé zpracování dějin kanonického práva. Willibald M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts II. Das Recht der abendländischen Christenheit 1055–1517*, Wien–München 1962, s. 305–337. Vývoj formy a ritu uzavírání manželství přehledně představil Ludwig EISENHOFER, *Handbuch der katholischen Liturgik II*, Freiburg i. Br. 1933, s. 406–417. Na určité oblasti zaměřené tématické sborníky z poslední doby: *Law and Marriage in Medieval and Early Modern Times*, eds. Per ANDERSEN – Kirsi SALONEN – Helle MØLLER SIGH – Helle VOGT, Copenhagen 2012; *Manželství v pozdním středověku: rituály a obyčej*, edd. Paweł KRAS – Martin NODL, Praha 2014 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 14).

legislativní podoby závazného manželství v západokřesťanské církvi, které se prosazovalo jako svátostné a proto nerozlučitelné. Rozvod platného manželství nebyl možný, pro případ jakéhokoliv rozchodu manželů bylo třeba přezkoumat okolnosti platnosti uzavřeného sňatku a jen byly-li shledány nějaké závady nebo porušeny vyžadované okolnosti uzavření legálního sňatku, mohlo být manželství prohlášeno za neplatné. Pro tuto dokazatelnost kteréhokoliv manželství se vyvíjela po celý středověk teoretická vybavenost matrimoniálního práva, jež bylo součástí práva kanonického, a současně praktická šíře nejružnějších dispensí. Podstatou při tom bylo, aby každé manželství, pokud mělo být platné, bylo také veřejně prokazatelné. V základu každého manželství byl vždy slib, který si oba snoubenci navzájem vyměnili. To je už zásada římského práva a na slib sám se prakticky omezovala i každá primitivnější společnost. Ale slib mezi dvěma lidmi platí, pokud sami chtějí, nechť jí-li, neexistuje – proto jsou pro závaznost slibu včetně manželského zapotřebí svědkové slibu. Původně měli kněz či jáhen při onom slibu působit právě jako svědkové církevního aktu. Při případných pochybnostech, jež by o platnosti manželství mohly snad po delším čase vzniknout, bylo však třeba více a dokonce veřejných svědků, aby i po letech mohl někdo uzavření manželství dosvědčit; žádné písemné záznamy, natož matriky, se ještě nevedly a oddávající kněz mohl být mezitím na zcela jiném místě. A jsme u podstaty věci: v jednodušších společnostech byl běžný onen slib, případně doprovazený drobným dárkem jako důkazem, slib rozličně skládaný i se vším případným doprovodem podle oblastí a zemí, ale sám o sobě v zásadě postrádající bezvýhradnou závaznou formu; ke slibu mohlo dojít před duchovním, ale beze svědků nebo jen s jejich nedostatečným počtem a neveřejně, nebo i bez jakékoliv účasti duchovního, jen před nejbližšími nebo i bez nich. Tato neveřejnost je podstatou onoho clandestinního, doslova tajného, pokoutního manželství (viděno ze stanoviska vyspělého právního systému), jehož formy mohly být, pokud vůbec nějaké byly, nejružnější. A je dobře srozumitelné, že tu jde o starší zvyk, který byl jen pozvolna vytlačován obecně závaznou formou. Tou se zabýval už Čtvrtý lateránský koncil, který vyžadoval dokonce předběžné veřejné oznámení zamýšleného manželství a pak účast kněze i svědků.²⁴ Pražská provinciální statuta Arnošta z Pardubic z 1349 věnují uzavírání manželství a zvlášť okolnostem a důsledkům tajného manželství a jeho

²⁴ Dekretály Řehoře IX. věnovaly vymezení platného manželství celý 3. titul. Jeho součástí je lateránský dekret, X. IV, 3. 3.

postihu obsáhlý odstavec.²⁵ Ještě počátkem 16. století znal oficiální, Lvem X. roku 1520 schválený *Liber sacerdotalis* dva typy manželství; u legitimního vyžadoval trojí předběžné oznámení při hlavních mších po sobě jdoucích nedělích,²⁶ aby mohly být předem vzneseny námitky proti uzavření chystaného svazku. Na to a na zákonnost uzavíraných sňatků měli bedlivě dbát všichni kněží; účast kněze při uzavření neveřejného sňatku byla tehdy považována za důvod suspence.²⁷ Arnoštova statuta byla v tomto případě podrobnější: farní kněz, který by nezabránil uzavření tajného manželství, má být stížen tříletou suspensí a stejně tak měl být potrestán i kterýkoliv kněz, včetně řeholníka, který by se odvážil zúčastnit se tajného sňatku.²⁸ Ale prosazování tohoto pojetí trvalo dlouho, vždýť takové tajné manželství bez problému uzavřeli i Shakespeareovi Romeo a Julie. Kanonické pojetí se z církevních a právních center šířilo do vzdálenějších zemí a oblastí Evropy od počátku 13. století jen pozvolna. Na venkově našich zemí, alespoň ve formě „tak by to mělo být“, se plněji uchytilo na sklonku 14. století. Definitivně vyřadil možnost těchto starších forem manželství v katolickém světě z platnosti až tridentský koncil dekretem *Tametsi* z 11. listopadu 1563.

Tak nějak to bylo i s manželstvím Jana z Kamenice, uzavřeným „tajně“, přesto míněným a dodržovaným celoživotně. Narodilo se z něho také více dětí, z nichž jmenovitě víme o třech synech a jedné dceři, ale zvláště děvčat bylo nejspíše více. Syn, který se sám stal duchovním, na manželství svého otce, už jako kněz, neshledával nic závadného a považoval ho za regulérní a platné; sám také přijal všechna svěcení jako legitimní kandidát.²⁹ Bezpochyby tím můžeme rozumět jen skutečnost, že manželství Jana z Kamenice zcela odpovídalo dodržovaným zvyklostem v zemi. Přesto syn Jan, nejspíš tehdy, kdy se blíže seznámil s církevněprávními předpisy a snad se i rýsovala už jeho budoucnost ve vyšších kruzích církevní hierarchie, nakonec požádal o dispens z illegitimity (a ten bez

²⁵ Jaroslav V. POLC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 148–149 (statut XIII, 61).

²⁶ Arnoštova statuta trojí ohlášení zamýšleného sňatku blíže neurčují (s. 148), jeho účel je ovšem stejný: včas zjistit překážky.

²⁷ *Liber sacerdotalis* schválil papež Lev X. 2. prosince 1520. Dílo vyšlo prvně tiskem 1523. Uváděný úsek o dvou typech manželství, z něhož tu je čerpáno, se nachází v benátském vydání z roku 1537 na fol. 29v–30v.

²⁸ *Sane si parochialis sacerdos huiusmodi clandestinas coniunctiones prohibere contempserit, aut quilibet, etiam regularis, qui eis presumpserit interesse, per triennium ab officio suspendatur ...* (POLC – HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody*, s. 148).

²⁹ Podle kanonického práva byly děti z tajně uzavřeného manželství nelegitimní.

problému dostal). Ale počkal s tím až po smrti otcově – jemu by věc asi sotva vysvětlil a nechtěl se o to ani pokoušet.

Víme tedy, že v době vydání dispense byl už syn Jan knězem, z čehož můžeme odvodit, že se narodil nejpозději ke sklonku druhého desetiletí 14. století. Tradičně se u něj uvádí mnohem vyšší věk, měl se údajně narodit roku 1302, což je rok narození odvozený z mechanicky přejímaného věku 77 let v době úmrtí. Ten uvádí Bohuslav Balbín³⁰ a po něm i Beckovský³¹ a tento v podstatě symbolický údaj, který měl naznačovat jedincovu moudrost a vyrovnaní, je v literatuře doslovně respektován.³² Určitý problém je už v tom, že by v takovém případě byl Jan Očko starší než jeho předchůdce na pražském stolci a že by čtrnáctiletý věkový rozdíl s princem a pak panovníkem Karlem byl do jisté míry v rozporu s jejich celoživotním přátelsky bezprostředním vztahem.

Rovněž je třeba vzít v úvahu, a to dokonce jako zásadní věc, že Jan Očko získal některé a zřejmě vůbec první své místo v církevních službách až r. 1339; tehdy se *Johannes Johannis* vůbec prvně v pramenech jmenovitě uvádí, a to jako *capelle Omnium Sanctorum prepositus*,³³ a v téže písemnosti na jiném místě se jako *Johanes ... domini marchionis Moravie notarius et capellanus* (Jan ... notář a kaplan pana markraběte moravského)³⁴ stal proboštem kaple u Všech svatých na Hradě. Bylo to nikoliv při vlastním založení kapituly, ale o něco dříve v samostatně vystavené listině pražského biskupa Jana IV. na hmotné zajištění jejího probošství, jelikož, jak se uvádí, dosavadní starší příjmy probošství nezaručovaly jeho držiteli odpovídající způsob života.³⁵ Můžeme si tu všimnout, že a do

³⁰ Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Decadis I, liber IV, pars 2, Praeae 1682, s. 82.

³¹ Jan BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých* I, Praha 1700, s. 603.

³² Naposledy i se shrnutím starších údajů RŮŽEK, *K původu*, s. 6; František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství* II, Praha 1993, s. 12, myslí ale na Očkův věk srovnatelný s věkem markraběte Karla.

³³ MBV I, č. 370, s. 226.

³⁴ MBV I, č. 370, s. 227.

³⁵ Zřízení kapituly Všech svatých pražským biskupem Janem IV. jako církevní instituce je dochováno ve dvou vzájemně odlišných zněních a každé z nich je pojato do některého papežského potvrzení celé fundace, které je opsáno do papežských register. Jen odtud je známe. Starší potvrzení, jež následovalo ihned po skutečném založení kapituly, vydal Benedikt XII. 1. září 1340 a v něm má listina Jana IV. datum 22. února 1339, srv. MBV prodr., č. 1351, s. 730–736 (biskupova listina je na s. 731–733, dále jsou tu opsány zakládací listiny Jana Lucemburského a Karla IV.); druhé celkové potvrzení existence kapituly vydal Kliment VI. až 3. května 1344. Zde je inzerována jako jediná biskupova listina datovaná 3. ledna 1339 (MBV I, č. 370, s. 226–228). Jan IV. tedy vydal pro instituci u Všech svatých dvě rozličné listiny,

2. Arnošt, (ještě) biskup pražský, Jindřich, probošt a členové svatovítské kapituly spolu s ostatními duchovními potvrzují zřízení sboru mansionářů v chrámu sv. Víta. Pozoruhodnou listinu z 5. ledna 1344, která sloužila i jako suplika k papeži, ověřilo 25 pečetitelů. Předpokládáná Očkova pečeť s kaplí je čtvrtá zprava.

>

jaké míry syn Jan následoval při svém veřejném uplatnění svého otce Jana. Nejdříve získal nejspíše na pražské kapitulní škole, tedy už v pražském domově, celkem slušné a solidní, byť ne vysoké vzdělání a přijal již svěcení snad až po podjáhenský stupeň.³⁶ Na to se rovněž stal, stejně jako kdysi jeho otec, panovníkovým písařem a současně jeho kaplanem. Šlo tu ovšem o Karla ještě jako markraběte moravského, který se roku 1333 vrátil do Čech a ujal se tu vladařských povinností. Jan se v daném případě stal písařem a kaplanem markraběte. Teprve tehdy, po roce 1333, se zřejmě mohli oba mladíci blíže seznámit – pokud bychom nebrali v úvahu možné dětské vzpomínky – a od této doby byl Jan Janův na markraběte, pak krále a následně císaře Karla už trvale vázán. Ona listina biskupa Jana IV. z roku 1339, jež zaručovala hmotné vybavení proboštsství hradní kaple, vznikla nepochybně z podnětu markraběte (který v tu dobu myslel na velkolepou hradní kapli francouzského typu, jež se po krátké době realizovala formou zvláštní kapituly, k níž bylo proboštsství Všech svatých připojeno). Markrabě tedy zajistil svému kaplanovi hmotné vybavení, o něž by se mohl opírat jeho budoucí vzestup. Obdobně postupoval Karel ještě jednou, po jmenování Jana Očka olomouckým biskupem, když mu vyprosil „nástupní“ hmotné zvýhodnění papežem. V tom asi byl i základ Janovy celoživotní, bezpodmínečné věrnosti králi.

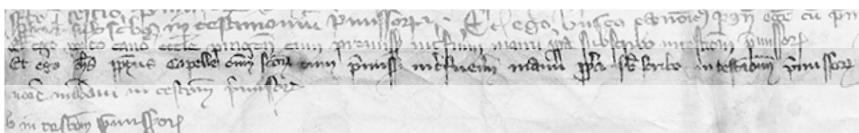
Jako probošt kaple Všech svatých užíval Jan Janův svou první pečeť, přinejmenším víme o jednom jejím použití a dochování. Zajímavější než její podoba tu je užití pečeti na žádosti biskupa a kapituly pražského kostela

které se obsahově i stylisticky liší a mají i rozdílné datování. Řešení naznačuje termín v obou od sebe časově nepříliš vzdálených listinách použitý pro instituci u Všech svatých: ve starší listině je to *capella*, v novější už *ecclesia* (s. 226).

³⁶ Hodnost kapitulního probošta nevyžadovala kněžské svěcení a skutečně až do třetiny 14. století bývali proboštové i velkých českých kapitul jen podjáhný. Očkovo kněžské svěcení výslovně uvádí, zcela podle pevných zvyklostí kuriální stylistiky, až listina Klimenta VI., již příjemce jmenoval olomouckým biskupem. (RBM V/3, č. 1182, s. 567).

Handwritten text in a single column, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page area.

3. Vlastnoruční podpis Jana (Očka), probošta kapituly Všech svatých na Pražském hradě, na zmiňované listině z 5. ledna 1344.

o papežské schválení sboru mansionářů.³⁷ Spolu s kanovníky pražské kapituly tuto významnou písemnost spolupodepsalo a spolupečetilo i několik dalších duchovních, kteří formálně nebyli k pražskému kostelu nijak vázáni (např. Jan Paduánský). K bezpečné identifikaci jednotlivých pečeti je nutno předem upozornit na fakt, že všechny jsou přivěšeny na červeno-zelených hedvábných šňůrách, ne tedy na pergamenových proužcích, kde bývalo jméno pečetitele uváděno. Plným ověřením, komu která pečeť patří, by jistě bylo přečtení pečetního opisu, ve většině případů, zvláště těch sporných, je ale bohužel nemožné. Ke konci řady duchovních, za kanovníky, se podepsal i mladý probošt kaple Všech svatých Jan. Za jeho drobnou pečeť považují tu, která užila ve svém poli obraz stylizované stavby kaple s jednou věží (srv. barevná příloha, č. 3). Vladimír Růžek ve své důkladné studii považuje za Očkovu poměrně nevelkou, ale složitou třísložkovou pečeť (srv. barevná příloha, č. 2), jejíž motiv jako základ pozdějšího znamení supích hlav odvozuje z pozdně antické literatury v její křesťanské interpretaci.³⁸ Tomuto pojetí se budeme věnovat ještě v následující kapitole.

K postavení Jana Očka jako probošta kapituly Všech svatých se váže i užití jedné z možných domáckých forem jména *Johannes* vytvořených v češtině, případně v „slovanštině“, totiž *Jesco*. Prvně je to ve svědecké řadě listiny vydané v politických zájmech Karlových v Tridentu v dubnu 1347 a po druhé v Karlově pověření z 30. června 1348, aby *Jesco* probošt spolu s pražským měšťanem Johlínem Jakubovým rozhodli spor mezi

³⁷ Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze, listiny (dále APH, AMK), sign. 156-VII/8. Regest přináší ERŠIL – PRAŽÁK, *Archiv* I, č. 190, s. 62–63. Podpisové řádky otištěny in RBM IV, č. 1369, s. 554–555. Speciálně Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Podpisy na listinách ze 14. ledna 1343 a z 5. ledna 1344*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Phil. et hist.* 5, Z PVH XIV, 1996, Praha 1999, s. 63–83.

³⁸ RŮŽEK, *Česká znaková galerie*, s. 215–217; TÝŽ, *K původu*, s. 49 (popis pečeti považované jím za onu z 1349), o motivu z *Physiologia* a jeho další interpretaci od s. 55 a obrazové přílohy pečeti.

litoměřickým proboštem Bohušem a městem Litoměřicemi.³⁹ O dva dny starší listina obdobného Litoměřic se týkajícího obsahu uvádí základní formu jména *Johannes*⁴⁰ a stejně tak je tomu u všech dalších listin, kde je Očko uváděn s titulem probošta Všech svatých.⁴¹ Naposledy je tak jako *Johannes* uveden 17. listopadu 1351 při svém jmenování olomouckým biskupem papežem Klementem VI. Forma jména *Jesco* se pro Očka i s titulem probošta Všech svatých vyskytuje již jen jednou, a to v německy stylizované a v Pirně Karlem IV. vydané listině z 15. prosince 1348; má tu opět tvar vycházející z češtiny, totiž *Jeske*.⁴² Tato česká forma jména v latinských textech může podpořit teoretickou možnost slovanského (lužickosrbského) původu Jana Očka a jeho rodu.

Při své žádosti o dispens z illegitimity z roku 1344 byl Jan Janův stále jen zvoleným, ale neprebendovaným kanovníkem v pražské kapitule (před 1342) a poté, rovněž neznámo od kdy, byl také kanovníkem kapituly ve Vratislavi a na Mělníce.⁴³ Tehdy by mu – podle přijímané tradiční teze o věku – bylo muselo být 37, resp. 42 let, což je v onu dobu na první benefícia nepřiměřeně pozdě. Vzmeme-li však jako pomocné východisko pro určení data Očkova narození věk potřebný ke kněžskému svěcení, což bylo oněch 25 let, a svěcení, jak víme, přijal před rokem 1344, pak vidíme, že Karel a Očko byli doslova vrstevníky, takže si mohli dobře rozumět i pro věkovou blízkost. Roku 1339, kdy se dozvídáme o první Očkově církevní hodnosti, proboštsví (přesněji zatím kaplanství) kaple u Všech svatých, by mu bylo kolem 25 let, a to je věk, který u členů vyšší společnosti odpovídal dobovým zvyklostem. A roku 1315, kdy se prvně v pramenech vynojuje Jan z Kamenice, nebyl na světě ještě ani Karel a nejspíš ani budoucí Jan Očko. Ten, a je možné, že stejně tak i jeho bratr Pavel,⁴⁴ se už narodil v Praze, pouze starší Michal mohl snad jako dítě ještě zažít lužickou domovinu.

Jan mladší současně při žádosti o dispens z illegitimity požádal v onom dubnu 1344 ještě o další dispens: ze závady na svém levém oku, na kterém se objevila „skvrna“, nejspíše nějaký zákal. Viditelné fyzické

³⁹ RBM V/1, č. 132, s. 76 a tamtéž, V/2, č. 410, s. 209–210.

⁴⁰ RBM V/2, č. 408, s. 209.

⁴¹ Tamtéž, č. 466, s. 238; č. 498, s. 254; č. 610, s. 301–302. Naposledy RBM V/3, č. 1182, s. 567.

⁴² RBM V/2, č. 522, s. 265.

⁴³ K možnému přijetí v těchto kapitulách srv. dále v textu.

⁴⁴ Je obtížné říci, byl-li Pavel mladší než Jan nebo naopak, jestli byl nejmladším ze známých synů Jan. Pavel zemřel v prosinci 1375, Jan o necelých pět let později.

poškození jako třeba chybějící prsty na ruce nebo nevidoucí oko bránily přijetí kněžského svěcení – kněz stejně jako biblický beránek měl být i fyzicky bez poskvrny. V žádosti o dispens Jan Janův vylíčil, že jakýsi pařížský lékař mu slíbil záadu na oku odstranit, ale jeho zásahem že naopak na levé oko zcela oslepl, (*medicus oculum totaliter destruxit*).⁴⁵ Pokusil-li se snad Očko o záchranu svého oka v Paříži cestou ke kurii, či šlo už o starší záležitost, to musíme nechat jen dohadům, stejně jako případné pozadí možného přátelského upozornění Karlova na dobrého pařížského lékaře. Mladší listiny, které líčí poškození oka, uvádějí jednoznačně, že to způsobil *medicus Parisiensis*. U kurie byly obě žádosti přijaty, schváleny a obě dispense uděleny. Svoji přezdívku Očko, doloženou prvně až po polovině 15. století,⁴⁶ získal Jan Janův právě pro zdeformované a nevidoucí levé oko. V době, kdy se už stal druhým mužem ve státě a býval zobrazován, nechával se malovat z profilu: obě oči nebyly vidět současně. Tak je tomu i na slavné roudnické votivní desce, kde je ale z ikonografických důvodů zachycen právě a jen z levé strany (srv. barevná příloha, č. 1).⁴⁷ Postupoval přitom zcela stejně jako muž č. 1, tedy císař Karel IV., který pro další generace zakrýval svým (polo)profilem zprava zdeformovanou nebo částečně chybějící levou čelist po těžkém úrazu z roku 1350.

Listina Klimenta VI., z které se oba biograficky závažné údaje o Janovi Janovu dozvídáme, ho v jedné ze závěrečných formulí uvádí už jako kanovníka vratislavského, mělnického a zvoleného kanovníka pražského. Kdy k Janovým vstupům do příslušných kapitul došlo, se tu nedozvíme, ale přeci je možné je alespoň rámcově blíže určit. Především to platí u kanovníctví kapituly ve Vratislavi, kde masivnější průnik Čechů lze spojit až se jmenováním Přelclava z Pogorely vratislavským biskupem; k tomu došlo koncem ledna 1342. Do té doby se ve Vratislavi žádný kanovník

⁴⁵ MBV I, č. 335, s. 199. Po zvolení olomouckým biskupem požádal Karel IV. pro Očka o dispens ze závady na oku znovu (nikoliv prvně, jak uvádí KAVKA, *Vláda* II, s. 28, pozn. 19); nová žádost, která je v tomto případě už zcela stereotypní, byla podmíněna biskupským jmenováním do Olomouce (MBV I, č. 1426, s. 736).

⁴⁶ Sledoval RŮŽEK, *K původu*, s. 68–69.

⁴⁷ Jan ROYT, *Jan Očko z Vlašimi jako objednavatel uměleckých děl. Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi – jednota sacerdotia a impéria*, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, red. Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ, Praha-Litomyšl 2005, s. 259–264; Týž, *Votivní obraz Jana Očka z Vlašimi*, in: Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, edd. František ŠMAHEL – Lenka BOBKOVÁ, Praha 2012, s. 590–591. – Blíže srv. v kapitole o uměleckých dílech, s. 207–208.

Jan, kterého by bylo možno identifikovat jako Jana Očka, nevyskytuje. V podstatě totéž platí o mělnickém i pražském kanonikátu.

Je evidentní, že se při všech dokladech o počátcích Jana Očka setkáváme s projevy přízně a vlivu Karla IV., který se po plném oslepnutí svého otce (po nezdařeném léčení oka v Montpellier v březnu 1340) ujal vlády. A s masivním uplatněním markraběte Karla na evropské politické scéně souvisela i celá suplika pro Jana Janova, resp. příprava jeho budoucnosti. Suplika byla schválena 20. dubna 1344 a 30. dubna t.r. byla vydána bula o zřízení arcibiskupství v Praze. Jan Očko, či dosud Jan Janův, se bezpochyby těchto jednání u kurie zúčastnil jako člen většího českého poselstva, jež jednalo o vzniku arcibiskupství a dalších zásadních záležitostech. Není vyloučeno, že si při svém prvním pobytu u kurie teprve plně uvědomil souvislosti a důsledky možné formálně právní závady svého původu. S ohledem na svůj vztah k panovníkovi a možná už i na očekávanou budoucnost se proto snažil vše právně urovnat.

4. Sál papežského soudního dvora (audiencie) v tzv. Novém papežském paláci v Avignonu. Klenbu rozsáhlé prostory podpírá pět pilířů.

Olomouckým biskupem

Od samého počátku, kdy se prameny zmiňují o Janovi Janovu, vyskytuje se budoucí arcibiskup v blízkém, až důvěrném vztahu k mladému Karlu IV.: když pro něj král ke sklonku r. 1346 požádal o pražskou prebendu uvolněnou po odchodu kardinála sv. Cecílie Guida, označil ho jako svého familiáře a sekretáře.⁴⁸ Nelze se proto divit, že po uvolnění olomouckého biskupství úmrtím Jana Volka se stal olomouckým biskupem pod vlivem krále právě Karlův druh, mladý Jan Janův.⁴⁹ Jako olomoucký elekt se uvádí od poloviny listopadu 1351 do poloviny dubna následujícího roku. Podle kronikáře Beneše Krabice přijal biskupské svěcení v pražské katedrále z rukou arcibiskupa Arnošta;⁵⁰ je při té příležitosti stále označován jako králův sekretář. Nicméně už tehdy patřil mezi preláty, kteří požívali u krále mimořádné důvěry: byl jedním z trojice delegátů, kteří měli vyšetřit podmínky pro Karlem zamýšlený vznik severočeského biskupství.⁵¹

Olomouckým biskupem se Jan Janův stal na základě papežského jmenování podloženého generální rezervací biskupství a s respektováním přání domácích českých kruhů, tj. především Karla IV. Jeho předchůdcem na stolci byl úctu požívající Přemyslovec, Jan Volek. A můžeme si snadno domyslet, že pro cca třicetiletého začátečníka neurozeného původu, bez valného majetkového zázemí a bez univerzitního vzdělání přivedilo

⁴⁸ MBV I, č. 742, 743, s. 446–447 (*familiaris et secretarius Johannes, canonicus Pragensis, natus Johannis de Komnez*). Suplika je z 1346 nov. 21.

⁴⁹ CDM VIII, č. 125, 126, s. 90–94 (1351 nov. 17); MBV I, č. 1409, s. 730 (regest). *Granum catalogi praesulum Moraviae* přímo uvádí, že Jan byl řádně zvolen 24. biskupem olomouckým na pokyn krále Karla. Český překlad pořídil Vojtěch GAJA a celek připravil k tisku Bohumil ZLÁMAL, *Katalog moravských biskupů, arcibiskupů a kapitul staré i nové doby*, Olomouc 1977, s. 25.

⁵⁰ Beneš Krabice uvádí bez bližšího data k r. 1352, *Fontes rerum bohemicarum* IV, (ed.) Josef EMLER, Pragae 1884, s. 117. Český překlad Marie BLÁHOVÁ, *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 228. Dále bude z Benešovy kroniky vždy citováno podle tohoto českého překladu.

⁵¹ MBV I, č. 1444, s. 746 (1352 mart. 2). Srv. blíže v 3. kapitole, s. 74–75.